

NUMIRI POPULARE ROMÂNEȘTI PENTRU CALEA LACTEE

DE
MARIA BOJAN

Terminologia astronomică populară a limbii române oferă un material lingvistic valoros, dar, pînă în prezent, prea puțin cercetat de către specialiști.

Luată în general, lista termenilor astronomici cuprinde două grupuri lexicale: a) termeni care desemnează o noțiune (de tipul: *astru, cer, cometă, constelație, eclipsă, planetă, satelit* etc.), conținând abstragerea notelor comune ale mai multor obiecte de același fel și definindu-se, deci, ca nume comune; b) termeni care denumesc o anumită stea, planetă, constelație etc., bine determinată, identificată și avînd caracteristici particulare unice (de tipul: *Balaurul, Carul Mare, Luna, Marte, Săgetătorul* etc.) și care dobîndesc prin aceasta specificul de nume proprii.

Termenii (populari sau culti) care fac parte din categoria numelor proprii sînt, în marea lor majoritate, rezultatul unor analogii cu ființe sau obiecte cunoscute și, în consecință, au la bază apelative comune. Acest fapt a făcut ca adesea ei să fie considerați în strînsă legătură cu substantivele comune de la care provin. Astfel, dicționarele explicative ale limbii române pe care le-am consultat¹ definesc, alături de cuvintele

¹ Dăm lista dicționarelor consultate și, în paranteză, prescurtările folosite în textul articolului pentru fiecare din ele: G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*, Brașov, 1857 (POLIZU); A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latins*, Francfurt pe Main, 1870 (CIHAC, I); Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, [vol. I—IV], București, 1893—1895 (DDRF); H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, [Band I—III], București, I: 1903; II: 1911; III: 1924 (TDRG); Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, Craiova [1922], (ȘĂINEANU); I. Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, [1926 — 1931] (CADE); A. Scriban, *Dicționarul limbii românești*. (Edițiunea întâia), Iași, 1939 (SCRIBAN); *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea II: C. București, 1940 (DA); *Dicționarul limbii române literare contemporane*, volumul I: A—C (Academia Republicii Populare Române), [București], (1955) (DL); *Dicționarul limbii române moderne*, [București], Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958 (DM); *Dicționarul limbii române*, serie nouă, tomul VII, partea a 2-a, litera O, București, 1969 (DLR).

comune cu sensurile lor curente, și numele proprii respective ale constelațiilor sau ale aștrilor cerești. Este cazul unor cuvinte ca : *balanță* (CADE, DA), *balenă* (DA), *cale* (sensul „Calea Lactee”, POLIZU, CIHAC, I, DA), *car* (sensurile „Ursa Mare”, „Ursa Mică”, ȘĂINEANU, DDRF, DA, DL, DM), *cîntar* (CADE), *cloșcă* (CADE, DL, DA), *dragon* (DM), *fată* (DA), *găinușă* (CADE, DA, DM) etc. Aceeași metodă în tratarea numelor de aștri și constelații stă și la baza dicționarelor altor limbi. Faptul nu ne surprinde prea mult, mai ales dacă avem în vedere raportul causal între numele comune și cele proprii în discuție ².

Asupra conceptului de nume comun și nume propriu și a raporturilor dintre aceste două categorii s-au expus în lingvistica românească și străină diferite puncte de vedere ³. Nu intenționăm aici să le discutăm sau să dăm o definiție a numelui propriu, ci, considerîndu-l în accepțiunea sa generală de substantiv care denumește „numai anumite ființe, lucruri sau fenomene, considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie sau specie” ⁴ precizăm că numele de aștri și constelații, a s t r o n i m e l e, sînt substantive proprii. Este adevărat că această calitate nu le este contestată ⁵, însă considerăm că precizarea este necesară, avînd în vedere inconsecvențele ce mai persistă în grafia astronimelor ⁶.

De asemenea, în domeniul lingvisticii, astronimele trebuie să facă obiectul cercetărilor din ramura onomasticii. În studiile cele mai cunoscute de onomastică românească ⁷ nu se fac însă precizări în acest sens, poate din motivul că nu s-a efectuat încă o cercetare specială asupra numelor de aștri și constelații. Atenția specialiștilor a fost îndreptată, în cazul onomasticii, asupra cercetării a n t r o p o n i m e l o r, z o o n i m e l o r și t o p o n i m e l o r ⁸. Considerăm că prin integrarea cercetărilor de terminologie astronomică în cadrul preocupărilor lexicale, și în

² În practica de redactare a dicționarelor explicative, în cazurile unor substantive proprii care au dezvoltat arie semantică și al căror sens primar este cel astronomic (ex. *Pămînt*, *Lună* etc.) ar fi necesară cel puțin specificarea *n. pr.* în fața sensului „astru”.

³ Cităm cîteva din lucrările mai importante în această privință : Albert Dauzat, *Les noms de personnes*, Paris, 1925 ; Bruno Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune*, Genève, 1927 ; Carlo Tagliavini, *Divagazioni semantiche rumene e balcaniche (Dal nome proprio al nome comune)*, în „Archivum Romanicum”, XII, 1928, p. 161—231 ; idem, Parte II, Genève — Firenze, 1932 [Extras din „Archivum Romanicum”, XVI, 1932, nr. 3] ; Alan Gardiner, *The theory of proper names. A controversial essay*, 2-nd, ed. Oxford University Press, 1954 ; O. S. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, p. 13 — 18, supliment ; P. Trost, *Zur Theorie des Eigennamens*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, [București], 1958, p. 867—869 ; Eugenio Coseriu, *Teoria del lenguaje y lingüística general*, Madrid, [1962], p. 261—281 ; J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris, 1963 ; Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965 ; Sabina Teiuș, *Referitor la sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969, p. 7—11.

⁴ Vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 55 ; vezi și completările Sabinei Teiuș, *op. cit.*, p. 7 — 9.

⁵ *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1965, p. 30.

⁶ Ne referim la scrierea cu inițiale majuscule.

⁷ Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936 ; Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933 ; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963 ; N. A. Constantinescu, *Dicționarul onomastic românesc*, [București], 1963 ; Al. Graur, *op. cit.* ; vezi și recentul volum *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969.

⁸ Vezi considerațiile privind sfera onomasticii la : Șt. Pașca, *op. cit.*, p. 5 ; N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. IX ; Al. Graur, *op. cit.*, p. 5, și O. S. Ahmanova, *op. cit.*, p. 13 — 18, care adaugă acestora și alte categorii, printre care și numirile de aștri.

special onomastice, se poate aduce o contribuție pozitivă atât în ce privește vechimea și amploarea raporturilor lingvistice (pe baza studiului sincron și diacronic, comparat cu situațiile altor limbi), cât și în ce privește evoluția și îmbogățirea vocabularului limbii române, schimbarea semantică funcțională a cuvintelor (mai ales, trecerea de la nume comun la nume propriu și de la nume propriu la nume comun)⁹.

În lingvistica românească există studii bazate pe o parte din materialul de limbă — popular — referitor la numele corpurilor cerești, studii pe care le-am utilizat în prezenta lucrare¹⁰, însă ele privesc problema numai sub un anumit aspect, cum ar fi cel al „credințelor poporului” legate de numele de aștri și constelații¹¹, cel al etimologiei unor astfel de termeni¹² sau al procesului stilistic prin care ei au luat naștere¹³.

Cuprinderea întregului material al terminologiei astronomice într-un studiu de proporții reduse este practic imposibilă, fapt pentru care ne-am propus să urmărim aici doar termenii populari românești pentru *Calea Laptelui*, încercând precizări asupra originii și vechimii lor, analizând răspândirea și formele lor pe terenul limbii române. Ne-am servit, în acest scop, de răspunsurile primite în anchetele ALR I și II¹⁴, completate de atestările din dicționarele românești citate și din cele două lucrări de ansamblu ale lui I. Otescu și T. Pamfile.

Expunem, în cele ce urmează, rezultatul lingvistic al anchetei ALR I și II, privind răspunsurile la întrebarea 1226 și respectiv 2464, pentru *Calea Laptelui*. Răspunsurile, grupate după criteriul conținutului semantic al termenilor componenți și cuprinzând toate variantele lexicale înregistrate, sînt înșirate în ordinea descrescîndă a frecvenței lor pe teritoriul limbii române și urmate de cifrele care reprezintă localitățile anchetate.

— **Drumu**¹⁵ **Robilor** (I : 214, 370, 387, 394, 402, 412, 420, 512, 522, 530, 532, 536, 538, 540, 550, 558, 578, 590, 595, 596, 600, 618, 677, 690, 700, 704, 708, 710, 725, 727, 730, 744, 746, 750, 760, 786, 790, 800, 803, 805, 808, 810, 815, 820, 825, 831, 839, 842, 850, 856, 860, 865, 870, 874, 878, 880, 885, 887, 890, 896, 922, 926, 932, 934, 940, 954, 960, 980, 984, 986, 990 ; II : 514, 520, 551, 812, 876, 928) ; **Calea Robilor** (I : 424, 510, 528, 552, 735, 740).

⁹ Vezi nota 3. Pentru probleme generale privind faptele lingvistice care determină transformările semantice ale cuvintelor, vezi și Otto Duchaček, *Précis de sémantique française*, Brno, 1967, în special p. 89 ș.u.

¹⁰ I. Otescu, *Credințele țaranului român despre cer și stele*, București, [1907]. (Analele Academiei Române. Mem. Secț. lit. Seria II. Tom. XXIX), p. 426—510 ; Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București, 1915 ; V. Bogrea, *Studii de semantică*, în „Dacoromania”, III, 1923, p. 420—423 ; Emil Vrabie, *Termeni bazați pe metafore la români și la alte popoare*, în *Studii de slavistică*, vol. I, 1969, p. 89 — 113 ; Maria Bojan, *Suprapunere semantică prin analogie : „véhicule” — „constellation”*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 321 — 325.

¹¹ I. Otescu, *op. cit.*, T. Pamfile, *op. cit.*

¹² V. Bogrea, *op. cit.*, p. 422 — 423.

¹³ E. Vrabie, *op. cit.*, p. 89 — 97.

¹⁴ ALR I, material netipărit, întrebarea 1226 ; ALR II, material netipărit, întrebarea 2464.

¹⁵ Precizăm că formele populare ale articolului și ale altor cuvinte au fost înregistrate numai în lista privind atestările. În textul articolului se folosesc formele literarizate.

— **Drumu Țiganului** (I : 65, 94, 194, 223, 573) sau **Țiganilor** (I : 138, 247, 259, 273, 315, 335, 542, 571; II : 235); **Calea Țiganului** (I : 28, 59, 87); **Paiele Țiganului** (I : 278) sau **Țiganilor** (I : 229; II : 228); **Cărarea Țiganilor** (I : 243); **Drumu Țigăieșilor** (I : 255); **Urma Țiganului** (I : 51); **Țiganii cu Paiele** (I : 285); **Drumu Nașului** (I : 77); **Drumu Mocanului** (I : 684).

— **Drumu lu(i) Traian** (I : 764, 792, 900); **Calea lui Traian** (I : 554, 776); **Drumu lu Trăian** (I : 556); **Calea lu Trăian** (I : 164, 217, 268); **Cărarea lu Trăian** (I : 269); **Drumu lu Troian** (I : 350, 359, 780, 898); **Calea lu Troian** (I : 215, 343, 360); **Cărarea lui Troian** (I : 357); **Troian(u)** (I : 178, 782).

— **Drum(u) (de) pe Cer** (I : 156, 375); **Calea de pe Cer** (I : 140); **Drumu Cerului** (I : 160, 385; II : 836); **Drumu Țării** (I : 35); **Drumu de Fier** (II : 872); **Drumu Mare** (II : 386); **Drum(u)** (I : 118, 129, 679, 846; II : 28).

— **Calea Laptelui** (I : 56, 122, 158, 166, 174, 180, 190, 831; II : 105); **Drumu Laptelui** (I : 131; II : 172).

— **Drum(u) cu (de) Paie(le)** (I : 30, 837); **Caru cu (de) Paie** (I : 18, 840); **Cărarea de Paie** (I : 148) sau **Paielor** (I : 354); **Calea (e) de Paie** (I : 150); **Paie** (I : 12).

— **Drumu Orbilor** (I : 526, 554, 582, 614, 618, 695, 720; II : 705).

— **Crîngu Cerului** (I : 592, 594, 610).

— **Drumu Rătăciților** (I : 584).

— **Coromislă** (I : 418).

— **Rariț** (I : 835).

În o bună parte din punctele anchetate s-au obținut răspunsuri parafrazate (I : 1, 26, 40, 61, 63, 69, 80, 90, 93, 100, 112, 136, 144, 227, 231, 257, 280, 283, 289, 290, 295, 298, 302, 305, 320, 337, 339, 351, 684; II : 325). Acestea trebuie avute în vedere pentru explicarea unora dintre denumirile amintite; de aceea cităm aici câteva pe care le-am socotit mai reprezentative : *Dumnezău o cărat paie cu caru* (I/1); *drumu un[d]e a pierdut țiganu finu; se vede dîra* (I/26); *o furat finu dă la nănașu paie și-o făcut urmă după el* (I/40); *drumu pe ceri pe unde o mers caru cu paiele* (I/144); *drumu țiganilor cînd o dus pleava* (I/223); *Trifan mere cu caru cu paie* (I/351); *drumu mocanului (cînd o furat fin și-a dat la oi)* (I/684); *drumu robului (au fost robi odată)* (I/744); *paiele țiganilor (d-aceie n-au țiganii paie)* (II/228); *Ceață pă ceri* (I/103).

În câteva puncte, de obicei la interferența între două arii lingvistice, s-au înregistrat două răspunsuri. Acestea sînt : 554 : *Calea lui Traian* și *Calea Orbilor*; 618 : *Drumu Robilor* și *Drumu Orbilor*; 831 : *Calea Laptelui* și *Drumu Robilor*¹⁶.

Mai sînt înregistrate ca denumiri populare ale *Căii Lactee* : *Calea Șchiopilor* (DA, s.v. *cale*); *Brîul* și *Calea Rătăcită*¹⁷, *Brîul Luminos* a

¹⁶ Vezi, alăturat, harta privind ariile de răspîndire a termenilor de bază (incluzînd și variantele lexicale), precum și localitățile unde apar în mod relativ izolat diferite denumiri (sau variantele lor), după ALR I. Materialul ALR II nu aduce deosebiri în ce privește frecvența cuvintelor și ariile lor de răspîndire.

¹⁷ T. Pamfile, *op. cit.*, p. 188.

Cerului (DA, s.v. *brîu*), **Troianu Cerului**¹⁸, **Calea Orbilor** sau **Orbu Cerului** (DLR, s.v. *orb*², 1).

Drumul (sau **Calea**) **Robilor**, denumire răspîndită în întreagă Muntenia, Oltenia, Dobrogea și Moldova (cu excepția unei părți din sud), înregistrată în peste optzeci de puncte în ALR I, este explicată în general prin legenda românească, în diverse variante, după care pe acest drum ar fi dus împăratul Traian pe robii daci la Roma, punîndu-i în cele două care: *Carul Mare* și *Carul Mic*¹⁹. Aceeași legendă explică de altfel și denumirea de *Drumul lui Traian* de care vom vorbi mai jos.

După alte legende, semnalate de I. Otescu, în *Calea Robilor* ar fi vorba de drumul pe care se vor duce robii (lui Dumnezeu) la judecata de apoi sau sufletele morților în rai. Aceste superstiții sînt înrudite (probabil prin filiație) cu credința existentă încă în mitologia greco-romană, după care Calea Lactee era „drumul eroilor spre cer” (de o parte și de alta a acestui drum aflîndu-se locuințele zeilor). Totuși I. Otescu consideră versiunile religioase românești ca fiind ulterioare celei despre robii lui Traian. Se pare, însă, că tocmai aceasta din urmă este o localizare românească mai recentă evocînd momentul istoric al cuceririi Daciei și explicînd, într-un fel deosebit, denumirea existentă deja, de *Drumul Robilor*.

În legătură cu *Drumul Robilor*, I. Otescu pune și denumirea de **Drumul Orbilor**, considerînd-o drept rezultatul unei confuzii. Această denumire a fost înregistrată în ALR pe o arie restrînsă, dar destul de bine conturată, în sudul Moldovei și în puncte relativ izolate în Muntenia, Moldova și Dobrogea (vezi harta). V. Bogrea, care se ocupă de explicarea unor termeni populari pentru *Calea Laptelui*²⁰, este împotriva etimologiei populare prin care s-a încercat explicarea *Drumului Orbilor* și-i găsește acestuia o explicație de ordin istoric, pe baza unui text din Herodot, în care se spune că „sciții orbesc pe toți robii lor”. În acest fel noțiunii de „rob” i se asocia, în mod firesc, cea de „orb”, ele devenind, probabil, la un moment dat, sinonime. Fără îndoială, cele două denumiri sînt distincte între ele, distincție de care este conștient și vorbitorul popular. Nu știm, însă, dacă și **Calea Rătăcită** (sau **Rătăciților**) și **Drumul Șchiopilor** pot fi puse în legătură semantică cu *Drumul Orbilor*. V. Bogrea le consideră „creațiuni secundare” ale acesteia. Denumirea *Calea Rătăciților*, care consideră Calea Lactee ca pe o diră luminoasă călăuzitoare, a fost înregistrată în puncte învecinate cu aria *Drumului Orbilor*, fapt care ne-ar putea face să credem în existența unei influențe semantice. În același timp, însă, *Calea Rătăciților* este numele popular al constelației *Șarpele*²¹. Am fi înclinați, așadar, să vedem în *Calea Rătăciților* mai degrabă o confuzie (privind înțelesul numelui de constelație), în urma căreia s-au născut cele două omonime.

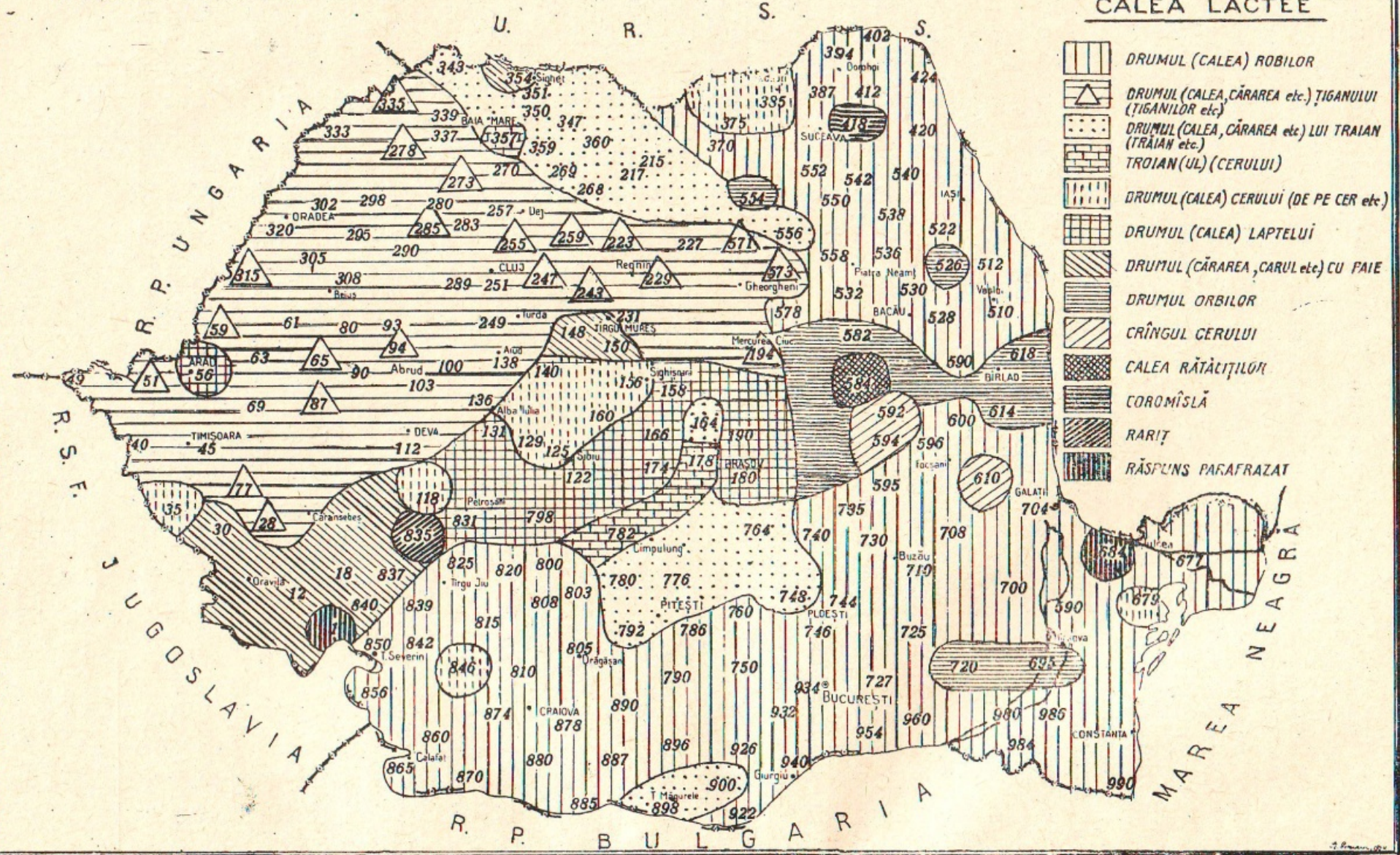
Drumul (sau **Calea**, **Cărarea**, **Urma**, **Paietele**) **Țiganului** (sau **Țiganilor**) concurează, privind mărimea ariei de răspîndire, doar cu *Drumul Robilor*. Întîlnită în centrul Transilvaniei, în Crișana și Banat, denumirea

¹⁸ I. Otescu, *op. cit.*, p. 472.

¹⁹ I. Otescu, *op. cit.*, p. 472 — 473.

²⁰ V. Bogrea, *op. cit.*, p. 423.

²¹ I. Otescu, *op. cit.*, p. 443, DA s. v. *cale*.

9. Prodan, 1925

Drumul Țiganului are însă un caracter mai puțin cristalizat sub aspect lexical (vezi harta). Adesea ea este dublată, urmată sau înlocuită de o propoziție întreagă, evocând anecdota folclorică (în mai multe variante) cu țiganul care a furat paie de la nașul său²². V. Bogrea este convins că această denumire este o urmare a sinonimiei „notorii” dintre *țigan* și *rob* (explicată prin faptul istoric al robiei țiganilor). Avînd în vedere, însă, ariile de răspîndire complet diferite și bine delimitate ale celor două denumiri, ca și suportul lor folcloric deosebit, credem totuși că *Drumul Țiganului* și celelalte variante lexicale ale lui au o altă proveniență. Emil Vrăbie, care a făcut o investigație specială în legătură cu denumirea *Paiele Țiganului* (integrată tematic în aceeași grupare lexicală cu *Drumul Țiganului*, luat ca termen de bază), exprimă ipoteza, după părerea noastră întemeiată, că termenul este „o adaptare locală a unuia b a l c a n i c, care, la rîndul său, ar putea fi de origine orientală, răspîndit, cel puțin în parte, prin intermediul turcilor”²³.

În legătură cu termenul **Drumul (Calea, Cărarea) lui Traian** (sau **Troian, Trăian**) nu există nici o îndoială că își are rădăcinile în faptul, devenit legendă istorică, al cuceririi Daciei de către Traian. Denumirea formează pe harta țării două arii relativ mici și distanțate între ele: una în nordul Transilvaniei (Maramureș), alta în sud-estul Transilvaniei și nord-vestul Munteniei (înregistrată fiind și în două puncte în sud-vestul Munteniei). Discuțiile lingvistice pe care le-a impus această denumire au fost legate de existența variantei *Troian* alături de *Traian*. S-a expus părerea că *Troian* nu este altceva decît „aspectul slav” al numelui latin (formă atestată și în limba veche)²⁴ și că ea nu are nici o legătură cu *troian* „îngrămădire de zăpadă”²⁵. Deși *Troian* este o variantă mai puțin cunoscută (decît *Trăian*, de exemplu) a numelui *Traian*, credem totuși în existența ei, avînd, printre altele, ca dovadă însuși paralelismul în denumirea populară a Căii Lactee: *Calea lui Troian* și *Calea lui Traian*. Faptul că articolul precedă substantivul confirmă în plus ideea că termenul *Troian* este înțeles și utilizat ca nume propriu.

Dar pentru denumirea Căii Lactee mai există și termenii populari *Troianul* (pct. 178, 782) și *Troianul Cerului*, înregistrat de I. Otescu. Aici nu mai poate fi vorba de o variantă a lui *Traian* deoarece acești termeni au comportamentul gramatical al numelui comun. Cuvîntul apare fie fără determinări (*Troianul*), fie într-o construcție morfologică specifică substantivelor comune (*Troianul Cerului*), în ambele cazuri, cu articol enclitic. Aceasta ne îndreptățește să credem că formele *Troianul* și *Troianul Cerului* au avut la bază un alt criteriu semantic. Ele trebuie să fi pornit chiar de la cuvîntul românesc (de origine slavă) *troian*, cu sensul de „îngrămădire de zăpadă etc.”, sub influența căruia s-a produs și transformarea lui *a* neaccentuat (din *Traian*), în *o*.

Denumirile populare **Crîngul** sau **Briul (Luminos) al Cerului**, atestate numai în cîteva puncte din sudul Moldovei, conservă ideea de „cerc” din denumirea latinească a Căii Lactee: *Circulus Lacteus* (sau *Orbis Lac-*

²² Vezi T. Pamfile, *op. cit.*, p. 188.

²³ Vezi argumentele aduse de Emil Vrăbie, *op. cit.*, p. 95 — 96.

²⁴ Vezi V. Bogrea, *op. cit.*, p. 420.

²⁵ I. Otescu, *op. cit.*, p. 474.

teus), constituindu-se însă pe un element de proveniență slavă, în cazul lui *crîng*, și autohtonă, în cazul lui *brîu* ²⁶.

O privire generală, pe plan sincronic, asupra termenilor populari utilizați în limba română pentru *Calea Lactee* ne determină să-i grupăm, geografic, în trei categorii distincte :

a) termeni cu arii mari de răspîndire și relativ compacte (*Drumul Robilor*, *Drumul Țiganului*);

b) termeni cu arii mici de răspîndire și aproximativ egale (*Drumul lui Traian*, *Drumul Orbilor* și *Calea Laptelui*);

c) termeni care nu formează arii importante, fiind uneori denumiri izolate (*Drumul Cerului*, *Troianul*, *Drumul Paielor*, *Calea Rătăciților* etc.) ²⁷.

La baza modului de formare a terminologiei populare românești pentru *Calea Lactee* au stat două criterii importante : criteriul semantic și criteriul formal.

Din punct de vedere semantic, toate denumirile sînt rezultatul unei analogii cu valoare de metaforă. Dat fiind caracterul sintagmatic (în cele mai multe cazuri) al denumirii populare a Căii Lactee, metaforizarea are un dublu aspect, conform noțiunii care i-a servit ca punct de plecare. Astfel, pentru prima parte a denumirii (partea determinată) s-au înregistrat cuvintele : *cale*, *cărare*, *drum*, *urmă* (de la ideea de „fișie îngustă și lungă de teren bătătorit etc., pe care se poate merge de la un loc la altul”, cf. DM, s.v. *drum*); *crîng*, *brîu* (de la ideea de „cerc”); *car* (de la ideea de „vehicol” — circulînd pe drum); *troian* (de la ideea de „îngrămădire de zăpadă” etc.).

Pentru cea de-a doua parte a denumirii (partea determinantă) sînt utilizați, în general, termeni rezultînd dintr-o legendă, superstiție sau anecdotă. Astfel, *Drumul* poate fi al *robilor*, al lui *Traian*, al *țiganului*, al *nașului*, al *mocanului*, al *laptelui*, al *paielor*, al *orbilor*, al *șchiopilor*, al *rătăciților*, al *cerului*.

În multe cazuri, elementele legendei de la care s-a pornit formează denumiri corelate semantic. Astfel, din legenda lui *Traian*, care a dus la Roma pe *robii* daci, desprindem denumirile *Drumul Robilor* și *Drumul lui Traian*. La fel, din legenda hoțului de paie se desprinde corelația de termeni din cadrul denumirilor amintite : *car*, *paie*, *țigan*, *urmă*, *cărare* etc.

Semnalăm și faptul că transferul metaforic nu s-a oprit la un singur cuvînt din limbă, ci a trecut și asupra sinonimelor lui : de la ideea de „cerc”, la *crîng* (în v.sl. cu sensul de „cerc”) și la *brîu*; de la *drum*, la *cale*, *cărare*, *urmă*.

Toate aceste elemente s-au cristalizat în sintagme, primind, funcțional și valoric, calitatea de substantive proprii ²⁸.

Denumirile populare pentru *Calea Lactee* au la bază criteriul formal des întîlnit (de obicei în formarea compuselor) al alăturării : *d e t e r*

²⁶ I. I. Rusu, în *Limba traco-dacilor*, [București], 1959, p. 129, trece cuvîntul *brîu* în lista cuvintelor autohtone.

²⁷ Exemplele date reprezintă numai termenul de bază (înțelegînd prin el și variantele). Am omis răspunsurile suspecte de a fi eronate, de tipul : *Coromîslă*, *Rariș*.

²⁸ Există și o categorie de termeni, pîrînd a se afla încă în faza de metaforă activă, ca de ex. : *ceață pe cer*, *drum*, *paie*, amintiți în lista atestărilor.

minat — determinant. Determinatul este întotdeauna un substantiv în nominativ (*drumul, calea* etc.). Cel care delimitează sensul nou sau specializat este determinantul (*Calea Robilor, Cărarea de Paie* etc.). De obicei acest determinant este un substantiv în genitiv (*robilor, țării, țiganului, lui Traian* etc.) și mai rar unul în acuzativ (*de paie, de fier*). Determinantul mai poate fi însă și un adjectiv (*Calea Rătăcită, Drumul Mare*). Pentru denumirile provenind din legende, care au ca personaj principal o colectivitate, determinantul are numai formă de plural (*Drumu Robilor*), pe când snoavele, avînd un singur protagonist, au creat denumiri cu determinant (de obicei) la singular (*Drumu Țiganului, Nașului, lui Traian* etc.).

Adăugăm, ca modalitate specific folclorică, exprimarea noțiunii cerute printr-o parafrază evocînd legenda sau snoava cunoscută. Aceasta se face fie prin înlocuirea denumirii (*O mîrs țiganu cu paiete*), fie prin adăugare de explicații (*Drumu Mocanului — cînd o furat fîn ș-a dat la oi*) sau prin precizarea consecințelor (*Paiete Țiganilor — d-aceie n-au țiganii paiete*).

Noiembrie 1969

Institutul de lingvistică și istorie literară,
str. Racoviță, nr. 21, Cluj